

DOI: [10.32702/2307-2156-2019.1.30](https://doi.org/10.32702/2307-2156-2019.1.30)

УДК: 351.342

*С. В. Карпюк,
аспірант, Міжрегіональна академія управління персоналом, м. Київ*

СПЕЦИФІКА ЗАГАЛЬНОСВІТОВИХ ТА НАЦІОНАЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В СИСТЕМІ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ В УМОВАХ ЙОГО ПОЛІТИЧНОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ ТА ДЕМОКРАТИЗАЦІЇ

*S. V. Karpyuk
postgraduate, Interregional Academy of Personnel Management, Kyiv*

SPECIFICITY OF GLOBAL AND NATIONAL TRANSFORMATIONAL PROCESSES IN THE SYSTEM OF PUBLIC ADMINISTRATION IN THE CONDITIONS OF ITS POLITICAL MODERNIZATION AND DEMOCRATIZATION

У статті обґрунтовано, що сучасне державне управління, як важливіший феномен, (інструмент, спосіб) врегулювання життя великих соціумів, забезпечення прогресивного, поступального розвитку країн, характеризується як світовою, так і специфічно-національного характеру трансформаціями, що обумовлені: а) радикального перебудовою країн і суспільств на інноваційних, демократичних засадах функціонування; б) принциповою потребою забезпечення і захисту прав і свобод людини; в) необхідністю більш дієвих відносин держави і громадянського суспільства. Робиться акцент на найактуальніших особливостях цього процесу, який є незворотнім і для сучасної України. Серед багатьох аспектів гальмівного характеру для демократизації суспільного життя, виділено проблему консолідації політичного режиму: демократія стає незворотнім суспільним феноменом і процесом лише за умови, коли головні її рушійні сили зацікавлені в її збереженні та реалізації. Потрібен суспільний демократичний консенсус, як єдність помислів на «полі демократії». Лише цей феномен сповна забезпечує необхідну консолідацію політичного режиму. В результаті така консолідована демократія сприяє не лише врегулюванню діяльностного, легітимного політичного режиму але й забезпечує максимально широку підтримку його діяльності з боку широкої і демократично налаштованої суспільної більшості. Початок цього процесу – налагодження конструктивної співпраці правлячої і опозиційної еліт, наявність цивілізованої взаємодії державної влади і громадянського суспільства, широкий захист та забезпечення прав і свобод людини, громадянина.

Визначено, що у всі часи і епохи люди, громада намагалися вирішувати усі наявні проблеми не лише за рахунок влади але й сподіваючись на власні зусилля, формуючи у різний спосіб і залучаючи до усіх процесів державотворення і державного управління громадянське суспільство. Власне, держава, як інструмент врядування життя великого соціуму свого часу і прийшла на зміну громадянському суспільству. Щодо громадянського суспільства, загалом, то нині існує величезна кількість думок, точок зору стосовно того, що це за феномен, яким він має бути, у який спосіб формується в цілому.

The article substantiates the thesis that modern government, as the most important phenomenon (tool, method) of regulating the life of large societies, ensuring the progressive, progressive development of countries, is characterized by both global and specific-national transformations, which are caused by: a) radical reorganization of countries and societies on an innovative, democratic basis of functioning, democratic basis of functioning; b) the fundamental need and the need to ensure and protect human rights and freedoms; c) the need for more effective relations between the state and civil society. Emphasis is placed on the most relevant features of this process, which is irreversible for modern Ukraine.

Among the many aspects of the inhibitory nature of the democratization of public life, the problem of consolidating the political regime is highlighted: democracy becomes an irreversible social phenomenon and process only if its main driving forces are interested in its preservation and realization. Demand for a democratic democratic consensus, as a unity of thoughts on the "field of democracy." Only this phenomenon fully guarantees the necessary consolidation of the political regime. As a result, such a consolidated democracy promotes not only the regulation of an active, legitimate political regime, but also provides the widest possible support for its activities by a broad and democratically-minded majority. The beginning of this process is the establishment of constructive cooperation between the ruling and opposition elites, the existence of a civilized interaction of state power and civil society, broad protection and ensuring the rights and freedoms of man and citizen.

It has been determined that at all times and times people, the community tried to solve all the problems not only at the expense of the authorities but also hoping for their own efforts, forming in different ways and involving civil society in all processes of state building and public administration. Actually, the state, as an instrument of governing the life of a large society of its time and replaced by civil society. As for civil society, in general, there is now a huge amount of thoughts, perspectives on what it is for the phenomenon, how it should be, how it is formed in general.

Ключові слова: *суспільний розвиток; модернізація сучасних держав; трансформаційні державотворчі процеси; демократизація й децентралізація державного управління; розвиток громадянського суспільства.*

Keywords: *social development; modernization of modern states; transformation processes of state formation; democratization and decentralization of state administration; development of civil society.*

Постановка проблеми. Перебудова сучасних держав і суспільств, що обумовлена загальносвітовими та виокремленими, специфічними національними процесами, потребує більш глибокого теоретичного осмислення вказаних явищ, з тим, аби, на тлі загальноцивілізованого, спільного, мати можливість визначити і окреслити те, що притаманне окремим державам, зокрема сучасній Україні. Виникає також необхідність акцентувати увагу на тому, які проблеми виникли в ХХІ столітті стосовно суто державного управління і у який спосіб їх варто було би врегулювати.

Аналіз останніх публікацій за проблематикою та визначенням невирішених раніше частин загальної проблеми. З метою системного, предметного аналізу означених вище проблем, до уваги бралися ряд фундаментальних одноосібних та колективних спеціальних наукових праць (у перекладі на російську, українську мови) таких відомих зарубіжних і вітчизняних (українських) вчених різних галузей знань як Бертран Расселл [1], В. Бех [2], Ю. Габермас [4], А. Гідденс [17], Х.Лінц і А. Степан [5], Т. Парсонс [6], Д. Росту [7], Ф. Рудич [8], Дж. Сарторі [9], Н. Степанова [10], Ф. Фукуяма [12], Ю. Хабермас [13], С. Хантінгтон [14], О. Хорошилов [15], Й. Шумпетер [16], та ін. Праці саме цих авторів в першу чергу бралися за основу при розгляді сформульованих проблем.

Мета статті – визначення та обґрунтування базових теоретичних засад загальносвітових та національних трансформаційних процесів в системі державного управління в умовах його політичної загальносвітової і національної демократизації.

Виклад основного матеріалу. Існує немало в тому числі і досить радикальних точок зору щодо розвитку людства (суспільного розвитку) загалом. Так відомий український соціолог В. Бех вважає, що нині «ми живемо в епоху найбільшого перелому суспільного розвитку. Криза суспільного розвитку, що її переживає людство, - пише В.Бех, - супроводжується негативними наслідками теоретичного, методологічного, ідеологічного та світоглядного характеру, завдячи в глухий кут повсякденне існування людей» [2, с.8]. Стверджуючи, що криза суспільного розвитку (у різному плані, розмірах, гостроті) нині притаманна багатьом суспільствам, В.Бех пише: «Становлення України як самостійної держави з усією гостротою ставить питання про теоретичне обґрунтування її розвитку. Адже, ставши на шлях незалежності, Україна лише в найзагальніших рисах визначила, куди йти, і ще менше, як це робити. Досі немає концептуального бачення саморозгортання соціального організму країни, не створено світоглядних основ суспільного розвитку, що вкрай негативно позначається на визначенні національної стратегії, на самій практиці розбудови держави, проведенні соціально-економічних реформ у суспільстві» [Там само, с.11].

Коли ведуть мову про загальносвітову модернізацію сучасних держав, то головним чином, виділяють дві основних моделі цього процесу – демократична і авторитарна. Домінує перша: у 2000 році кількість країн з демократичною системою влади становила 120, а їх питома вага у світовому співтоваристві зросла до 62,5% від загальної кількості політичних режимів країн світу. Звичайно, модернізація держав цими двома процесами все ж не обходиться, оскільки даються взнаки багато факторів: а) рівень загального розвитку країн і суспільств; б) геополітичний фактор; в) історико-культурні фактори і традиції; г) специфіка розвитку державності у зв'язку з етнічними, культурними та іншими особливостями країн та народів і багато іншого.

Якщо спробувати виділити зпоміж об'єктивних обставин (засад) певною мірою найголовніші, домінантні, що обумовлюють загальносвітові трансформаційні процеси, притаманні країнам (державам), то, на наш погляд, на одне з перших місць слід поставити все ж зміни, модифікації політичних режимів, системи влади, найперше, державної. Беремо до уваги при цьому й те, що в основі класифікації політичних режимів, систем влади були і знаходяться: принцип поділу влади і розподілу владних повноважень; багатопартійність (навіть в двопартійних) політичних системах; наявність легальної опозиції; принципи взаємовідносин між державою і громадянським суспільством [8, с.17].

Ведучи мову про специфіку трансформаційних державотворчих процесів, слід брати до уваги роль і значення в цьому процесі найперше держави. «Саме національна держава, - зазначає Ю. Хабермас, - відповідає важливим передумовам для успіху демократичного самоуправління суспільством, що формується у його межах» [13, с.275]. Іншими словами «успіх модернізацій них зусиль залежить від здатності держави трансформувати саму себе» [19], хоча Україна, за великим рахунком, відноситься, зазначають Х. Лінц і Степан А., - до тих країн, «де демократія неможлива, якщо не розв'язані проблеми державності» [5, с.664].

Класичним варіантом формування демократичних органів влади та системи державного управління, як відомо, є той, коли така система формуються шляхом максимально вільного і відкритого волевиявлення громадян. Врешті, ця важливіша норма чітко зафіксована у ст. 21 «Загальної декларації прав людини», в якій проголошено: 1. «Кожна людина має право брати участь в управлінні своєю країною безпосередньо або через вільно обраних представників; 2) Кожна людина має право рівного доступу до державної служби в своїй країні; 3) Воля народу повинна бути підставою волі уряду: ця воля повинна виявлятися у періодичних і нефальсифікованих виборах, які повинні проводитися при загальному і рівному виборчому праві, шляхом таємного голосування або через інші рівнозначні форми, що забезпечують свободу голосування» [3].

За такого ходу трансформаційних демократичних процесів, все ж реально постає питання: хто кого «переважить» - держава чи громадянське суспільство. Скоріш всього, як стверджує Ю. Габермас, слід подолати «відокремлення» держави та суспільства [13, с.18]. А також погодитися з думкою Е. Гідденса, що у найближчому майбутньому держава все ж збереже значну частку власних адміністративних, економічних, культурних та інших функцій у внутрішній і зовнішній сфері діяльності [17], хоча і громадянське суспільство перебере на себе куди більше повноважень, ніж воно має сьогодні, на початку ХХ століття. Застерігаючи ліберальні суспільства від виродження в анархію, американський політолог Ф. Фукуяма пише: «Якщо громадяни інертні та не поважають один одного, їм необхідна буде сильна примусова держава, здатна навести порядок» [2, с.581]. Отже, у дихотомії «держава – громадянське суспільство» нині для України все ж на першому місці постає проблема формування якісного, дієвого громадянського суспільства, що, у свою чергу, стимулюватиме процес демократичної трансформації держави – її політичної системи і системи влади. Остання, - влада, - буде і надалі формуватися як відкрита, публічна система. Що стосується суто державного управління, то, якщо ще донедавна воно приділяло найбільшу увагу праву та встановленим регламентам, то завтра – певним демократичним нормам, колективним рекомендаціям, різного характеру моральним угодам.

В країнах, що радикально трансформуються, в тому числі і у сучасній Україні, в процесі державотворення домінуючою була і залишається проблема легітимності влади. Вона - (за М. Вебером), як відомо може здійснюватися (виявлятися) в трьох видах – традиційно, харизматично або бюрократично. В Україні ж, низький рівень довіри народу до влади значною мірою пов'язаний не лише з нехаризматичністю влади але з переважанням домінування так званих авторитарних технологій легітимності: дається взнаки брак суто демократичних засад легітимації зокрема, маємо кризу суспільної довіри, кризу виборчого

процесу, низький рівень культури політичної участі громадян у виборах та інших суспільних процесах, що детермінують функціонування влади.

Незаперечно, що в ході модернізації держав і країн на будь-якому етапі суспільного розвитку найскладніші метаморфози мають місце з феноменом «державна влада». З одного боку громадяни, суспільства, країни об'єктивно не можуть жити без такої влади, а з іншого, вони часто не просто обтяжуються такою владою але просто ненавидять її, прагнуть усунути від панування. Виразно і промовисто назвала один із розділів своєї монографії український політолог О.В. Новакова: «Розвиток державної влади як механізму самоорганізації суспільства» [С.77-119]. Вона доводить, що серед існуючих нині двох моделей політичної модернізації держав у світі - 62,5% мають демократичну модель, лише – 37,5% - авторитарну [Там само].

В такому процесі модернізації є декілька об'єктивного характеру засад. Перша, - має існувати національна єдність та ідентичність (Д. Ростоу) [7]. Друга: істотний зв'язок має існувати між добробутом нації та її демократизацією (С. Хантінгтон) [18]. На основі економічного розвитку має сформуватися середній клас. Врешті, за демократичних перетворень має сформуватися принципово нова, демократична система всього управління, починаючи з державного (Й. Шумпетер) [16], (Дж. Сарторі) [9]. При цьому, як зазначав великий філософ і політолог Ш. Монтеск'є, «демократія повинна уникнути двох крайностей: духу нерівності, що веде до правління однієї людини, і духу граничної рівності, що веде до деспотизму однієї людини» [Там само].

За усієї суперечливості і навіть протирічливості сучасних систем ліберальної демократії, що домінують, зокрема, у Європі, вкажемо на найбільшу і найістотнішу їх особливість, – вони базуються головним чином на пріоритеті прав людини над правами держави, на повазі до прав меншості, дотриманні верховенства закону, поділі влади між різними її гілками тощо.

Цитована нами О. Новакова процес модернізації сучасних суспільств поділяє на три основних, взаємопов'язаних етапи: а) лібералізація (етап певних криз, протиріч, пошуку ідентичності, консенсусу, формування принципово нового суспільного ідеалу; б) демократизація (принципові інституційні зміни влади, формування якісного громадянського суспільства, створення механізму втілення суспільного ідеалу; в) консолідація демократії (сталість, незворотність демократичних перетворень в країні [С.54-55]. На якому з етапів демократичних перетворень знаходиться сучасна (2019 рік) Україна? Скоріше всього на першому, а з деякими процесами і в другому. Тобто, демократизація українського суспільства, хоча і повільно, суперечливо і дещо навіть протирічливо, однак, відбувається, хоча тут, як вважає Н. Степанова, значною мірою використовуються імітаційні моделі демократизації (принципи демократії декларуються, однак фактично відбувається їх симуляція) [10, с.600-605]. Або, як образно висловлюється О. Хорошилов, відбувається демократизація суспільства за «процедурним» сценарієм [15, с.56-57]. Складність такої демократичної метаморфози в Україні слід пояснювати тим, що одночасно і складно формуються ринкові відносини, політична система суспільства, нове громадянське суспільство (нові взаємини громадянина і держави). Як вважав Т. Парсонс, в цьому процесі визначальне значення має самообмеження людей, добровільне визнання загальноприйнятної моделі поведінки та культурно-ціннісної системи [6, с.170-187].

Не вдаючись у деталізацію цього явища, наведемо промовисті слова відомого англійського політолога Бертрана Расселла (подаємо мовою оригіналу - російською): « Чтобы победить, демократии необходимо распространение двух свойств, которые, на первый взгляд, противоположны. С одной стороны, люди должны обладать определенной степенью уверенности в себе, а также некоторой готовностью отстаивать свое собственное мнение; должна действовать разносторонняя политическая пропаганда, в которой принимает участие множество людей. Однако, с другой стороны, люди должны быть готовы подчиняться решению большинства, когда оно идет вразрез с их желаниями. Любое из этих условий может не выполниться: население может быть слишком покорным и может следовать за решительным лидером к диктатуре, и в результате вся страна впадет в анархию» [1, с.180].

Зазначимо, що демократизація усіх процесів суспільного життя визначальним чином залежить від дієвості діалогу держави і суспільства, який конкретизується найперше як взаємини людини і влади. Тут найгостріше виявляється питання чи чує і якою мірою влада голос народу. А відтак можна цілком погодитися з точкою зору російського соціолога С. Клімової в тому плані, що «ключовою характеристикою позиції влади у взаємодії із суспільством є респонсивність – організована здатність сприймати взаємодію і відгукуватися на неї» [11, с.96].

Висновки і перспективи подальших досліджень. З викладеного випливає, що радикальні трансформації сучасних суспільств і держав не лише суттєво впливають на формування політичних режимів, систем влади, але обумовлюють принципово інший характер державного управління. Реально постає проблема визначення, яким має бути оптимально таке управління з тим, аби максимально відповідати інтересам громадян, захищати їх права і свободи, забезпечувати демократичний прогресивний суспільний розвиток загалом. Для сучасної України, що здобула історично вимірний суверенітет і державну незалежність, вступила на шлях ринкової розбудови народногосподарського комплексу, формування високих духовно-моральних, демократичних та інших засад національно-патріотично зорієнтованої особистості, такі питання, значною мірою, є доленосними, а, відтак, потребують і більш глибокого науково-теоретичного осмислення і пояснення.

Список використаних джерел.

1. Бертран Расселл. Власть. Новый социальный анализ. – К.: ЧП «Стоп-К», 1996. – 239с.
2. Бех В.П. Генезис соціального організму країни: Монографія. 2-е вид. доп. – Запоріжжя: «Просвіта», 2000. – 288с.
3. Всеобщая декларация прав человека. Принята и провозглашена резолюцией 217 А (III) Генеральной Ассамблеи от 10 декабря 1948 года. – ст. 21. http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/declhr.shtml.
4. Габермас Ю. Структурні перетворення у сфері відкритості: дослідження категорії громадянське суспільство. – Львів: Вид-во «Літопис», 2000. – 481с.
5. Лінц Х., Степан А. «Державність», націоналізм і демократизація // Демократія: Антологія / Упоряд. О. Проценко. – К.: Смолоскіп, 2005. – 621с.
6. Парсонс Т. Система современных обществ / Пер. с англ. Л.А. Седова и А.Д. Ковалева: Под ред. М.С. Ковалевой. – М., 1998. – С.170-183.
7. Ростоу Д.А. Переходи до демократії: спроба створення динамічної моделі // Демократія: Антологія / Упоряд. О. Проценко. – К.: Смолоскіп, 2005. – С.594.
8. Рудич Ф.М. Много ли власти нужно власти? (Украина в контексте трансформации политических систем в странах СНГ и Балтии, Центр. и Вост. Европы): Учеб. Пособие для студентов высших учеб. заведений. – 2-е изд. перераб. и доп. – К.: Довіра, 1999. – 199с.
9. Сарторі Дж. Вертикальна демократія // Демократія: Антологія / Впор. О. Проценко. – К.: Смолоскіп, 2005. – С.513.
10. Степанова Н.С. Традиції та інновації у політичному розвитку сучасної України // Вісник ОНУ. – 2003. – Т.8: Вип. 9. – С.600-695.
11. Соціологічне знання та влада: суперечливі взаємовідносини соціологічних досліджень і політичної практики. – К.: ВД «Стилос»; ПЦ «Фоліант», 2005. – 284с.
12. Фукуяма Ф. Доверие: социальные добродетели: Пер. с англ.. – М.: ООО «Издательство АСТЗАО НПП «Ермак», 2004. – 611с.
13. Хабермас Юрген. Постнациональная констелляция и будущее демократии / Политические работы / Сост. А.В. Денежкина; пер. с нем. Б.М. Скуратова. М.: Праксис, 2005. – 398с.
14. Хантингтон С. Политический порядок в меняющихся обществах. – М.: Прогресс-традиция, 2004. – С.167-175.
15. Хорошилов О. Український варіант демократизації // Політичний менеджмент. – 2005. – №1(10). – С.56-57.
16. Шумпетер Й. Елітарна демократія і теорія конкурентного людства // Демократія: Антологія / Упоряд. О.Проценко. – К.: Смолоскіп, 2005. – С.477.
17. Giddens A. Runaway World: How Globalization Is Reshaping Our Lives. Second Edition №4., Rout Ledge, 2003. – P. 69,70,72.
18. Hantington S.P. Will More Countries Become Democratic? // Political Science Quarterly. 1984. - №99. – P.199.
19. State and institution Building in Ukraine / Edited bg T/Kuzio, R/S/ Kravchuk, P/D/ Anieri. – St. Motives Press New York, 1999. – 44с.

References.

1. Russell, B. (1996), *Vlast'. Novyj sotsyal'nyj analiz* [Power. New social analysis], Stop-K, Kyiv, Ukraine.
2. Bekh, V.P. (2000), *Henezys sotsial'noho orhanizmu krainy* [Genesis of the social organism of the country], Prosvita, Zaporizhzhia, Ukraine.
3. UN (1948), “Universal Declaration of Human Rights”, available at: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/declhr.shtml (Accessed 30 Dec 2018).
4. Habermas, Yu. (2000), *Strukturni peretvorennia u sferi vidkrytosti: doslidzhennia katehorii hromadians'ke suspil'stvo* [Structural Transformations in the Area of Openness: A Study of the Civil Society Category], Litopys, L'viv, Ukraine.
5. Lints, Kh. and Stepan, A. (2005), ““Statehood”, nationalism and democratization”, *Demokratiia: Antolohiia* [Democracy: Anthology], Smoloskip, Kyiv, Ukraine.
6. Parsons, T. (1998), *Systema sovremennykh obschestv* [The system of modern societies], Moscow, Russia.
7. Rostou, D.A. (2005), “Transition to democracy: an attempt to create a dynamic model”, *Demokratiia: Antolohiia* [Democracy: Anthology], Smoloskyp, Kyiv, Ukraine.
8. Rudych, F.M. (1999), *Mnoho ly vlasty nuzhno vlasty? (Ukrayna v kontekste transformatsyy polytycheskykh system v stranakh SNH y Baltyy, Tsentr. y Vost. Evropy)* [Does the government need a lot of power? (Ukraine in the context of the transformation of political systems in the CIS and Baltic countries, Central and Eastern Europe)], Dovira, Kyiv, Ukraine.

9. Sartori, Dzh. (2005), "Vertical democracy", Demokratiia: Antolohiia [Democracy: Anthology], Smoloskyp, Kyiv, Ukraine.
10. Stepanova, N.Ye. (2003), "Traditions and innovations in the political development of modern Ukraine", Visnyk ONU, vol. 8, no. 9, pp. 600-695.
11. Institute Sociology NAS of Ukraine (2005), Sotsiologichne znannia ta vlada: superechlyvi vzaiemovidnosyny sotsiologichnykh doslidzhen' i politychnoi praktyky [Sociological knowledge and power: contradictory relationships of sociological research and political practice], Stylos; PTs Foliant, Kyiv, Ukraine.
12. Fukuiama, F. (2004), Dovere: sotsyal'nye dobrodetely [Trust: social virtues], OOO Yzdatel'stvo ASTZAO NPP «Ermak», Moscow, Russia.
13. Khabermas, Y. (2005), "The Post-National Constellation and the Future of Democracy", Polytycheskye raboty [Political work], Praksys, Moscow, Russia.
14. Khantynhton, S. (2004), Polytycheskyj poriadok v meniaiuschykhsia obschestvakh [Political order in changing societies], Prohress-tradytsiia, Moscow, Russia.
15. Khoroshylov, O. (2005), "Ukrainian version of democratization", Politychnyj menedzhment, vol. 1 (10), pp. 56-57.
16. Shumpeter, J. (2005), "Elite Democracy and Theory of Competitive Humanity", Demokratiia: Antolohiia [Democracy: Anthology], Smoloskyp, Kyiv, Ukraine.
17. Giddens, A. (2003), Runaway World: How Globalization Is Reshaping Our Lives, Second Edition, Routledge, London, UK.
18. Hantington, S.P. (1984), "Will More Countries Become Democratic?", Political Science Quarterly, vol. 99, p. 199.
19. Kuzio, T. and Kravchuk, R.S. Anieri, P.D. (1999), State and institution Building in Ukraine, St. Motives Press, New York, USA.

Стаття надійшла до редакції 20.01.2019 р.